

узаемадзейне і узаемауплывы. – Гомель: ГДУ імя Ф. Скарыны, 2010. – С. 111.

30. Пятчыц А. Пашырэнне праваслаўя ў Беларусі ў сярэдзіне – другой палове XIX ст. / А. Пятчыц // Беларускі гістарычны агляд. – Том 7. – Сшытак 2 (13) (Снежань 2000). – С. 327–350 [Электронны ресурс]. – Режим доступа: <http://www.belhistory.eu>.

31. Линкевич В. Н. Взаимоотношения католичества и православия в белорусских губерниях во второй половине XIX – начале XX в. // Русский сборник : исследования по истории России. Т.12/ред.-сост. О. Айрапетов, М. Йованович, М. А. Колеров. – М.: Издательский дом «Регнум», 2012. – С. 97.

32. Шыбека З. Долбилов, Михаил /Сталюнас, Дариус. Обратная уния: из истории взаимоотношений между католицизмом и православием в Российской империи 1840–1873. Вильнюс: Liedykla, 2010. 274 с. // Беларускі гістарычны агляд. – Том 19. – Сшыткі 1-2 (36-37) (Снежань 2012). – [Электронны ресурс]. – Режим доступа: <http://www.belhistory.eu>.

33. Щабацюк А. Долбилов Михаил, Д. Русский край, чужая вера: этноконфессиональная политика империи в Литве и Белоруссии при Александре II. Москва: Новое литературное обозрение, 2010. 1000 с. // Беларускі гістарычны агляд. – Том 19. – Сшыткі 1-2 (36-37) (Снежань 2012). – С. 364–372 [Электронны ресурс]. – Режим доступа: <http://www.belhistory.eu>.

3.6 Юрій КОВАЛЕНКО. ПРАВОСЛАВНО-БОГОСЛОВСЬКЕ ОСМИСЛЕННЯ ДЕРЖАВНО-ЦЕРКОВНИХ ВІДНОСИН В УКРАЇНІ В ДОБУ РОЗВИТКУ МЕДІА ТА ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ

Автор статті, який впродовж багатьох років був прес-секретарем Предстоятеля Української Православної Церкви, розглядає тяглість позиції УПЦ щодо принципів церковно-державних відносин та їх генезу у відповідності до соціально-політичних процесів, що відбувалися в Україні, розвитку медіа та інформаційних технологій.

Ключові слова: державно-церковні відносини, церковно-державні відносини, Українська Православна Церква, православ'я.

Iurii Kovalenko. Orthodox theological understanding of church-state relations in Ukraine at the time of development of Media and Information Technology. The author, who for many years was the press-secretary to the Primate of the Ukrainian Orthodox Church, considers continuity UOC position on the principles of church-state relations and their genesis in accordance with the socio-political processes taking place in Ukraine, the development of media and information technology.

За мету свого дослідження автор ставить вивчення тяглості та генези позиції щодо державно-церковних відносин Української Православної Церкви, що знаходиться в єдності з Московським Патріархатом, та її Предстоятеля митрополита Володимира (Сабодана), який очолював найбільшу християнську конфесію України в 1992–2014 роках. Під час написання статті опрацьовані джерела, що доступні здебільшого вузькому колу духовенства, проаналізовані заяви, доповіді та виступи в мас-медіа Предстоятеля УПЦ від його слова на пероні Київського вокзалу у 1992 році до «Духовного заповіту», який було опубліковано вже після смерті митрополита Володимира в 2014 році. Маючи досвід особистого спілкування з Предстоятелем УПЦ впродовж багатьох років [1], автор акцентує увагу читачів на тому, що дійсно вважав важливим і принциповим митрополит Київський і всієї України Володимир.

Християнин і Громадянин. Митрополит Володимир (Сабодан) був обраний Предстоятелем Української Православної Церкви на Харківському Архієрейському Соборі УПЦ 27 травня 1992 року. Ступивши на перон Київського вокзалу, уродженець України став на коліна, поцілував рідну українську землю й промовив такі свої перші слова: «Я прибув не у відрядження, не з-за кордону, а на рідну землю служити Богу і людям» [2]. Прибувши до Свято-Успенської Києво-Печерської Лаври, митрополит Володимир після Подячного молебня у Трапезному храмі звернувся до вірян Церкви з першою проповіддю як Предстоятель, де зокрема сказав: «...Я приїхав не за кордон. Я повернувся в свій дім, на свою Батьківщину. Я не можу заявляти про свій патріотизм, тому що це вроджене почуття. І як ми любимо рідну матір, так необхідно любити і свою Вітчизну. Ми живемо у державі, яка здійснює своє відродження, а цей процес не буває без труднощів. Своїм християнським подвигом і життям ми маємо підтримувати все те, що робиться на благо людини, на благо становлення держави, становлення Української Православної Церкви...» [3]. Цим митрополит Володимир (Сабодан) відразу позиціонував себе не тільки церковним ієрархом, але й громадянином і патріотом відродженої Української Держави.

Майже через 20 років, відзначаючи 75-річчя, митрополит Володимир підсумував свій життєвий шлях словами: «В моєму житті не було більш цінніших речей, ніж Церква і Батьківщина. Їм я служив все життя і буду служити стільки, скільки дасть Господь» [4]. Тобто, можна стверджувати, що власна патріотична позиція митрополита Володимира була сформована і лишилася незмінною протягом всього життя. Одночасно, протягом 22 років Предстоятельства митрополита Володимира формувалося і формулювалося його бачення моделі державно-церковних відносин в Україні.

Предстоятель і Президенти. Відносини Предстоятеля УПЦ з українською державою були не простими. Наприклад, Перший Президент

України Леонід Кравчук спочатку взагалі відмовлявся зустрічатися з митрополитом Володимиром. Саме він ввів в обіг гасло: «Незалежній державі – незалежну Церкву!». Перша зустріч очільників держави і Української Церкви відбулася після триденного стояння під Верховною Радою єпископів, священників і вірян УПЦ, які вимагали лише одного – прийняти Предстоятеля. 15 років по тому Леонід Макарович говорив: «Я давно знайомий з блаженнішим митрополитом Володимиром, ще з часів моєї радянської партійної роботи, знав його як відомого релігійного діяча... Вважаю, що питання про те, яка Церква має бути в Україні, має вирішуватися не державою, а віруючим народом й ієрархами. Більше ніким. Держава має перед Церквою одну принципово важливу відповідальність – вона має забезпечувати рівні умови для віруючих всіх конфесій... В цьому моя принципова позиція, вона відрізняється від позиції багатьох... Блаженніший митрополит Володимир – людина високої культури, мудрості, але я б особливо виділив його принциповість. Він має чітку принципову церковну позицію із всіх важливих питань і не змінює її, як це робить багато хто з наших діячів» [5].

Після обрання Президентом України Леоніда Кучми Архієрейський собор УПЦ, вітаючи новообраного очільника держави, наголосив: «Ми хочемо, щоб в законній державі була законна Церква» [6]. Позицію влади в цьому питанні у березні 1998 року на Всеукраїнському зібранні інтелігенції Президент висловив таким чином: «Держава не втручається у справи релігії, але сьогодні не може стояти осторонь, коли Церкви розводять людей по різних кутах» [7]. Про необхідність єдності українського православ'я та необхідність створення Єдиної Помісної Православної Церкви в Україні Президент говорив і на Урочистій Академії з нагоди 2000-річчя Різдва Христового.

Свою позицію на Ювілейному Архієрейському Соборі 28 липня 2000 року озвучила і Українська Православна Церква: «Єдиний вихід з непростого ситуації, що склалася, – подолання розколу в українському Православ'ї та відновлення єдності Української Православної Церкви. На цьому стоїть як держава, так і Церква... Ми також усвідомлюємо, що ворожнеча на релігійному ґрунті – це те, що веде до напруження і нестабільності в суспільстві, яка знесилює державу» [8].

У 2006 році Л. Кучма згадував: «З блаженнішим митрополитом Володимиром я вперше зустрівся, коли ще був Прем'єр-міністром України. Це були надзвичайно складні перші роки незалежності... Питання стояло надто гостро – бути чи не бути Україні державою... Я добре пам'ятаю, що митрополит Володимир був серед тих, хто твердо вірив в Україну, в нашу здатність здолати труднощі становлення держави. Ще тоді мене вразив його державницький розум і тверда, послідовна патріотична позиція» [9].

Намагався допомогти Церкві у вирішенні питання розділення православ'я і наступний Президент України Віктор Ющенко. Він прагнув

долучити до цієї справи Вселенського патріарха Варфоломія. Під час зустрічі з ним Президент наголошував: «Влада діє обережно в церковному питанні, оскільки ми розуміємо делікатність цієї сфери. Ми демонструємо рівне відношення до всіх церков і дотримуємося принципу невтручання у церковні справи. Питання об'єднання – виключно церковне питання.. Але сьогодні українське суспільство очікує створення єдиної Помісної Православної Церкви» [10]. Про свої відносини з митрополитом Володимиром Віктор Андрійович говорив так: «З блаженнішим митрополитом Володимиром я познайомився у 1992 році. Згадую нашу першу зустріч. Я тоді почув речі, можливо, не зовсім публічні: які вірші пише блаженніший владика! Я побачив, який безмежний духовний світ у цього архіпастиря, яка сильна громадянська любов до своєї нації, до своєї землі!» [11].

Наступний Президент України Віктор Янукович у 2011 році удостоїв митрополита Володимира звання Героя України, а потім, на диво, у 2012–2013 рр. вже навіть намагався усунути його від управління Українською Православною Церквою.

Державно-церковні відносини в Україні та їх богословське осмислення. Міжконфесійна ситуація та державно-церковні відносини в Україні суттєво відрізняються від радянської моделі. Розділення в Українському Православ'ї, відродження Української Греко-Католицької Церкви, сприятливе для розвитку релігійних громад законодавство, нестабільна суспільно-політична ситуація в країні – все це сприяло формуванню в Україні поліконфесійного суспільства, в якому неможливо повне домінування однієї конфесії, а чи ж державне управління в релігійній сфері.

Продовженням та розвитком радянської традиції можна вважати відносини між Кремлем та Московською Патріархією в Росії, що тяжіють до відтворення за сучасних умов традицій «державної церкви» візантійського зразка. Як не парадоксально, модель, запропонована у 1991–1992 роках Президентом Кравчуком і митрополитом Філаретом, є продовженням саме цієї радянсько-імперської традиції.

Умови, в яких опинилася Українська Православна Церква, необхідність вести постійний діалог з владою, суспільством, представниками інших конфесій та віруючими своєї Церкви, спонукали її Предстоятеля і до богословських роздумів, і до публічного оприлюднення власної позиції і власного бачення щодо стану і перспектив державно-церковних відносин в Україні.

Важливим кроком стало прийняття Священним Синодом УПЦ «Основ соціальної концепції Української Православної Церкви» [12]. При цьому важливо, що це був не автоматичний переклад з аналогічного документу РПЦ, а відредагована у відповідності до українських реалій версія.

Окремо митрополит Володимир приділив увагу питанням церковно-державних відносин, політичного і суспільного життя в рубриці «Благословіть запитати» телевізійної програми «Православний календар», що виходила в ранковому ефірі ТРК «ЕРА» впродовж 2003–2005 рр. Точніше, це були прості відповіді на непрості питання від парафіян на вулицях Києва або ж від редакторської групи телеканалу.

Ось декілька запитань-відповідей, що в розшифровці увійшли до книги «Благословіть запитати» і є прямою мовою Блаженнішого Митрополита Володимира:

«Чи віддає Церква перевагу якому-небудь державному ладу?»

Митрополит Володимир: Православ'я ніколи не канонізувало жодної з форм суспільного устрою і способу керування державою... Це підтверджує історичне минуле Церкви та її існування в умовах рабовласництва, феодалізму, капіталізму або соціалізму, а також в рамках імперій, монархій або республік, інших форм державного устрою. Церква приділяє увагу не системі зовнішньої організації держави, не характеру управління, а, насамперед, моральному стану людей, влади та громадян цієї держави...

Якщо держава має світський характер, чому вона все одно шукає підтримки у Церкви?

Митрополит Володимир: Метою Церкви є вічне спасіння людей, мета держави полягає в тому, щоб забезпечити людям земний добробут і мирне співіснування... Що стосується світського характеру держави, то не можна розуміти принцип світськості держави по-більшовицьки, як такий, що означає радикальне витіснення релігії з усіх сфер життя народу, усунення Церкви від участі у вирішенні суспільно значущих завдань. Цей принцип передбачає лише певний поділ сфер компетенції Церкви і влади, невтручання їх у внутрішні справи один одного...

У яких сферах Церква і держава можуть співпрацювати?

Митрополит Володимир: ...Що стосується сфер співпраці Церкви і держави за сучасних умов, то це, насамперед, турбота про збереження моральності в суспільстві; духовні, культурні, моральні та патріотичні освіта та виховання; справи милосердя та благодійності, розвиток спільних соціальних програм в усіх галузях служіння ближньому; відродження й збереження історичної та культурної спадщини (особливо пам'яток історії і культури) тощо...

Церква відокремлена від держави. Чи усіх законів повинен дотримуватися християнин?

Митрополит Володимир: Церква знаходиться у правовому полі держави. І ієрархи, і прості віруючі є не тільки членами Церкви, але й громадянами нашої країни. Віруючі громадяни виконують закони держави не за страх, а за совість. Бо сам Господь повелів віддавати Кесарю кесарево, а Боже Богові. Церква Христова може існувати в рамках найрізноманітніших правових систем, до яких вона ставиться з належною

повагою. Церква незмінно закликає пасомих бути законослухняними громадянами земної вітчизни... Водночас Церква завжди підкреслює, що існує межа законослухняності для християнина. Якщо закон або влада вимагає зректися віри у Христа, чи здійснити очевидний гріх щодо Бога або ближнього, в такому випадку християнин покликаний до сповідництва. І прикладом такого сповідництва є мученики перших століть християнства та новомученики нашої Церкви у XX столітті...

Чи може віруюча людина обіймати державну посаду або займатися політичною діяльністю?

Митрополит Володимир: Займатися державним управлінням або політичною діяльністю не повинні священнослужителі, які вже покликані на службу Богові і Його Церкві. Що стосується православних мирян, ніщо не стоїть на перешкоді їх участі у діяльності органів законодавчої, виконавчої та судової влади або політичних організацій. Більш того, така участь, якщо вона здійснюється згідно з віровченням Церкви, її моральними нормами та її офіційною позицією з суспільних питань, є однією з форм місії Церкви в суспільстві... Православний християнин – політик або державний діяч – повинен засновувати свою діяльність на нормах євангельської моралі, на справедливості та милосерді, на піклуванні про духовне й матеріальне благо людей, на любові до вітчизни, на прагненні перетворювати навколишній світ за словом Христовим. Водночас православний християнин, який працює у сфері державного чи політичного життя, повинен набути дар особливої жертвовності й особливої самовідданості.

Як православній людині ставитися до виборів?

Митрополит Володимир: Християнин постійно робить вибір: між добром і злом, між благочестивим життям і перебуванням у гріху, між Богом і мамоною. Церква живе за своїми законами, за своїм внутрішнім устроєм, що дозволяє їй не бути у вирі «стихій віку цього». І дух політичної боротьби й ідеологічного протистояння не повинен проникнути до церковної огорожі. Людина, яка приходить на церковну службу, не повинна відчувати себе учасником мітингу чи передвиборчих зборів. Але, незважаючи на свою надмирну природу, Церква все-таки перебуває у «світі цьому», її члени можуть дотримуватися тих чи інших політичних переконань. Устрій нашої держави передбачає участь громадян у виборі того, хто нами керуватиме. Церква не може і не хоче позбавляти християнина його права брати участь у суспільному і політичному житті...

Чи може Церква брати участь в агітації за ту чи іншу політичну силу?

Митрополит Володимир: Місія Церкви полягає не в тому, щоб вести яку-небудь партію чи політика до влади, а в тому, щоб вести людину до Бога. Церква, у силу своєї природи, не може займатися

політичною агітацією, адже її чада можуть виявитися по різні сторони політичних барикад...» [13].

Помаранчева революція і досвід маніпуляції щодо позиції УПЦ в ЗМІ. Періодом активного формування цієї позиції можна вважати події під час президентських виборів 2004–2005 років та намагання втягнути Українську Православну Церкву у політичний процес. Отримавши доступ до оприлюднення власної позиції через ЗМІ, тим не менш УПЦ стала об'єктом інформаційної маніпуляції. Вирвана з контексту інтерв'ю фраза «Віктор Янукович відвідав Лавру і отримав моє благословення на участь у виборах» була інтерпретована як «Митрополит Володимир благословив тільки Януковича» [14] і поширена тисячі разів. Разом з тим офіційні послання, звернення та коментарі Предстоятеля і всієї Повноти Церкви хоча і пролунали в ефірах центральних каналів та потрапляли на сторінки загальнонаціональних друкованих видань, але залишилися поза масовою увагою.

Так, напередодні другого туру виборів митрополит Володимир звертався до вірних Церкви, обох кандидатів в Президенти, до виборців і всіх людей доброї волі: «...Хочу звернутися до кандидатів у Президенти: саме на вас сьогодні лежить відповідальність за майбутнє нашої країни. Не шукайте сучок в оці один одного, а робіть по совісті. Давайте реальні обіцянки і виконуйте їх. Разом протистаньте тим, хто бажає посіяти розбрат, міжнаціональну або міжконфесійну ворожнечу... До виборців хочу звернутися словами великого Кобзаря, який заповідав: «Свою Україну любіть, за неї Господа моліть...». Все перемогти може лише взаємна любов і прощення навіть ворогів. Ми народ, коли об'єднуємося навколо когось, а не проти когось. Не дайте посіяти у ваших серцях плевели братовбивчої ненависті і ворожнечі. Пам'ятайте Заповіді Божі і керуйтеся ними. Виборами життя не закінчується. Це хоча і важливий, але тільки етап тисячолітньої історії нашого православного народу. Відразу після виборів обидві політичні сили, що сьогодні борються за голоси виборців, повинні забути образи і об'єднатися у праці на благо України і нашого народу» [15].

Саме тоді почалося формування і формулювання принципів буття Церкви в часи суспільно-політичних криз, які служили дороговказом для спікерів Церкви та вірних під час Євромайдану 2013–2014 і Революції Гідності.

Варто хоча б порівняти Звернення митрополита Володимира до народу України 25 листопада 2004 року та Заяву 30 листопада 2013 року.

Це митрополит Володимир говорив відразу після початку масових акцій протесту проти фальсифікацій виборів: «Постійно на думку приходять слова нашого Спасителя: «Кожне царство, що поділене супроти себе, запустіє. І кожне місто чи дім, поділені супроти себе, не втримаються» (Мф 12:25). Тому разом з апостолом Павлом «благаю вас,

браття, ім'ям Господа нашого Ісуса Христа, щоб... не було між вами розділення» (Мф 7:12).

Вихід із цього скрутного становища бачимо лише в діалозі сторін, які розділені сьогодні нерозумінням один одного, у дотриманні законів і конституційних прав громадян, у відмові від силового способу вирішення питань, в молитві до Бога, який «не є Богом безладу, але миру» (1 Кор. 14:33). Так вчить нас Святе Письмо.

Всі ми громадяни єдиної країни, діти одного народу доти, доки бачимо один в одному перш за все брата або сестру, а не ворога. Людська кров не повинна пролитися за жодних обставин, бо тоді буде втрачена будь-яка надія на мирне порозуміння. Тому з усією відповідальністю Українська Православна Церква заявляє, що не буде мати благословення Божого той, хто перший проллє або спровокує пролиття крові» [16].

А це прозвучало через кілька годин після побиття студентів на Євромайдані: «Закликаємо духовенство і всіх вірних Української Православної Церкви незалежно від їх політичних поглядів до спільної молитви за мир, любов та злагоду, подолання розбрату і ворожнечі, недопущення насильства та розв'язання непорозумінь. Нагадуємо всім політичним лідерам і державним діячам, що вважають себе віруючими і християнами, біблійну мудрість про те, що «кожне царство, поділене супроти себе, запустіє. І кожне місто чи дім, поділені чупроти себе, не втримаються» (Мф 12:25). Нагадуємо, що всі ми діти єдиного Бога і громадяни однієї країни. Тому маємо зробити все, щоб політичний процес не виходив за межу Божих Заповідей і християнської моралі, за рамки Конституції та законів України. Пам'ятаємо, що Господь заповідав нам любити один одного, бути братами і сестрами, бути миротворцями і перемагати зло добром» [17].

Програмою в питаннях церковно-державних відносин можна вважати інаугураційну промову Блаженнішого Митрополита Володимира у Варшаві з нагоди присвоєння йому ступеня почесного доктора «Honoris Causa» Християнської богословської академії Польської Православної Церкви 18 лютого 2008 року. Напевне не випадково ця лекція починалася розділом «УПЦ і Українська Держава», де, зокрема, стверджувалося: «Позиція Української Православної Церкви у сфері відносин суспільства та Церкви, а також держави та Церкви, в цілому є логічною та послідовною. Незважаючи на те, що Україна та українське суспільство за останні кілька років доволі суттєво змінилися, сама ця позиція не зазнала кардинальних трансформацій. Слід визнати, що ми почали більш точно формулювати її та послідовно втілювати в життя. Дотримуючись завіту Господа нашого Ісуса Христа, Українська Православна Церква завжди вважала і вважає, що в основі взаємодії Церкви (Царства, що не від миру цього) і держави повинен бути принцип «віддайте кесарево кесареві, а Боже Богові» (Мф 22:21). Ми можемо по-різному ставитися до концепції світської держави, обговорювати її переваги та недоліки, однак маємо

визнати, що на сьогодні ця концепція фактично безальтернативно панує в усіх європейських країнах (навіть у тих, де церква формально не відокремлена від держави), а також у більшості неєвропейських країн. У поліконфесійній Україні альтернативи такому підходу немає» [18].

Далі митрополит підкреслює, що «основна функція держави (на наш погляд) - це забезпечення умов для вільного існування Церкви, а також утримання від спокуси розглядати Церкву або так звані традиційні віросповідання в якості неофіційного «міністерства духовних справ». Церква ж, у свою чергу, має побороти спокусу шукати державної підтримки у, скажемо світською мовою, конкуренції з іншими конфесіями. Для релігійної ситуації в Україні це очевидно» [19].

Проаналізувавши проблеми відносин УПЦ і органів державної влади за часів президентства Кравчука, Кучми і Ющенка, митрополит Володимир робить висновок: «У чому полягає наданий нам історією урок?

Перше. Незважаючи на історичні негаразди та труднощі у відносинах з державною владою, Церква має прямувати шляхом свободи, залишаючись внутрішньо й зовнішньо незалежною від держави.

Друге. Будь-який тиск на Церкву з боку держави в умовах демократії є неприйнятним і навіть нераціональним, оскільки він не може радикальним чином і протягом тривалого часу впливати на церковне життя. Щоправда, такий тиск неефективний лише за однієї умови, а саме: якщо церковна ієрархія не веде погоджувальної політики, але публічно вказує на факти порушення прав віруючих» [20].

Окремо Предстоятель УПЦ зупиняється на питанні «Церква та політика» і не просто декларує власну чи загальноцерковну позицію, а й розповідає про практичні дії Священного Синоду та Собору єпископів УПЦ: «Ніщо так не може зашкодити єдності Церкви, як вплив політичних процесів. Проникаючи всередину церковного життя, політика отруює її і ділить віруючих на «правих» і «лівих», «помаранчевих» і «біло-синіх», прихильників «східної» і «західної» цивілізаційних моделей. Виходячи з цього, Собор єпископів Української Православної Церкви, що відбувся у Києві в грудні минулого року, одногосно засудив теорію так званого «політичного православ'я» і закликав вірних чад Церкви не вносити свої політичні погляди в церковне святолице, залишаючи їх у «дворі язичників». Як зазначено в соборній резолюції, «політичне православ'я» за своєю природою є нецерковним і йому не може бути місця в нашій Церкві, подібно до того, як воно зводиться у ранг догми в розкольницьких угрупованнях «автокефального» руху. Воно «передбачає внесення в церковну огорожу політичних гасел», а це «не відповідає духу Христової проповіді»... З одного боку, ми відчуваємо на собі тиск партій, які орієнтуються на ідеологію націоналізму, намагаючись звести буття Церкви до функції освячення національної держави. З іншого – церковне життя в Україні потерпає від організацій і політиків, які намагаються нав'язати нашій Церкві роль своєрідного «політичного інтегратора»

на пострадянському просторі. У такій ситуації Церква не може мовчати...» [21]. До речі, серед засуджених Церквою у 2008 році і відлучених від себе політправославних організацій була організація під назвою «Духовно-патріотичний союз «Новороссия» [22].

Питання церковно-державних відносин знайшли своє відображення в Посланні Предстоятеля УПЦ до 20-ї річниці Харківського Собору Єпископів УПЦ «Українська Православна Церква на межі тисячоліть: здобутки та виклики» (27 травня 2012 р.), де митрополит Володимир зокрема зазначив: «За Конституцією Церква в Україні є відокремленою від держави. І ми вважаємо, що цю конституційну норму слід не тільки зберігати, але й захищати. Конституція має оберігати релігійні громади від втручання в їх внутрішнє життя державних органів влади. Разом з тим, сучасний світовий досвід показує, що існують різні моделі відокремлення Церкви від держави. І якщо в Радянському Союзі це відокремлення фактично означало санкцію на репресії проти Церкви, то в інших країнах світу відокремлення Церкви від держави зовсім не виключає, а навіть передбачає співробітництво державних і церковних установ. Тому сьогодні Українська Православна Церква виступає за реалізацію саме такої «коопераційної» моделі відносин між Церквою і державою. Така модель передбачає взаємну повагу, а також взаємодію в тих сферах, де «кооперація» Церкви і держави особливо потрібна.

Однак співробітництво Церкви і держави ні в якому разі не означає, що Церква підтримує ту чи іншу форму державного устрою або ту чи іншу політичну ідеологію. В «Основах соціальної концепції» ми чітко проголосили, що Церква не може брати участі в політичній боротьбі, передвиборчій агітації, кампаніях на підтримку тих чи інших політичних партій, громадських і політичних лідерів (Основи соціальної концепції Української Православної Церкви, розділ III, п. 8). Хоча ми і відкриті до діалогу з усіма політичними силами, але при цьому Церква не є суб'єктом політичного процесу. І одним з викликів для Української Православної Церкви на межі тисячоліть стали саме спроби політизації церковного життя» [23].

Медіапозиція УПЦ під час Революції Гідності. Маючи сформовану і висловлену позицію щодо державно-церковних відносин і суспільних процесів, а також набутий досвід роботи в медіапросторі, під час Євромайдану і Революції Гідності голос Української Православної Церкви лунав більш потужно і зрозуміло, ніж під час Помаранчевої Революції.

Ми вже згадували про Звернення Предстоятеля УПЦ, яке з'явилося через декілька годин після побиття студентів на Майдані Незалежності. Варто також згадати медіаактивність речника УПЦ і прес-секретаря Предстоятеля. Як приклад, наведемо виступ зі сцени Євромайдану під час Народного Віче 15 грудня 2013 року. Саме тоді був сформований один з основних посилів до українського суспільства, який регулярно лунає

і донині. Речник Церкви закликав людей до виконання Божих Заповідей, переклавши їх на мову сучасної політичної ситуації [24]. Тоді зі сцени Майдану пролунало:

1. «Не кради» означає – «Ні – корупції!»
2. «Не лжесвідч» означає «Ні – брехні і маніпуляціям!»
3. «Не вбий» означає «Ні – насиллю!»
4. «Не твори собі кумирів» – це нагадування, що не варто сліпо вірити і сподіватися лише на політичних лідерів або геополітичні союзи.

Це була і проповідь, і оцінка політичної ситуації біблійною мовою одночасно, бо причиною протестів було якраз невдоволення людей корупцією, брехнею і насильством. І вихід бачився у подоланні цих пороків суспільства. Але одночасно було підкреслено, що це стосується не тільки влади, але й кожного з нас. І це пролунало перед декількома сотнями тисяч людей на Майдані, було показано у прямому ефірі телеканалів і поширено всіма інфомагенціями. І це лише один приклад зі щоденної публічної і медіа активності УПЦ протягом усіх подій Революції Гідності.

Окремо хотілося б відзначити миротворчу і посередницьку діяльність Всеукраїнської Ради Церков і релігійних організацій, яка виступила посередником у перемовинах між владою і опозицією, між опозицією і Майданом. Одночасно ВРЦіРО постійно оприлюднювала власну позицію щодо подій. Особливо це стосується силового розгону демонстрантів біля Верховної Ради 18 лютого, штурму Майдану 19 лютого і розстріл снайперами озброєних протестувальників на Інститутській 20 лютого.

В цей трагічний і переломний момент церкви заявили свою позицію голосно і одностайно. 18 лютого керуючий справами УПЦ митрополит Антоній (Поканич) казав: «На вулицях Києва знову відновилось силове протистояння, пролилася кров, загинули люди. В ці хвилини ми чуємо тривожні повідомлення про нові зіткнення на Майдані Незалежності. В цей важкий час ми ще і ще раз категорично засуджуємо кровопролиття і закликаємо: Зупиніться! негайно припиніть насильство і відновіть діалог!» [25].

9 лютого свою консолідовану позицію висловила і вся релігійна спільнота України: «Всеукраїнська Рада Церков і релігійних організацій рішуче засуджує насильство, кровопролиття та вбивства, що мали місце у Києві 18 лютого 2014 року та тривають досі. Ми знову і знову закликаємо, просимо й благаємо сторони протистояння припинити силові дії, а представників влади й опозиції продовжити переговори» [26]. А 20 лютого, коли злочинний наказ стріляти в людей було віддано, офіційний спікер Церкви, вірним якої називав себе президент Янукович, спочатку на власній сторінці у Facebook, а потім і в ефірах центральних каналів, розтлумачив позицію Церков: «Перекладаю на зрозумілу мову заяву ВРЦіРО, в якій головує УПЦ, де сказано: «Всеукраїнська Рада

Церков і релігійних організацій рішуче засуджує насильство, кровопролиття та вбивства». Це означає, що немає Божого благословення на тому, хто стріляє в людей і віддає накази стріляти в людей. Боже благословення на миротворцях, які є «синами Божими!» [27].

Без сумніву, узгоджена і зрозуміла позиція усіх без винятку церков і релігійних організацій України вплинула на те, що кровопролиття в центрі Києва припинилося, президент і колишнє керівництво країни втекли за кордон, а Верховна Рада України за лічені години прийняла усі необхідні рішення для відновлення державного управління і контролю над ситуацією.

Одночасно посилилася хвиля інформаційної агресії з боку ЗМІ Росії та, під впливом пропаганди, з боку росіян у соціальних мережах. Емоційною реакцією на це був пост автора цієї статті у Facebook 24 лютого, який був підхоплений мас-медіа і навіть процитований представником України на засіданні Ради Безпеки ООН: «Шановні росіяни, якщо у вас залишилась хоч краплина любові до нас, українців, перестаньте навіть в приватних бесідах називати нас «фашистами», «бендерівцями», «нацистами» и «націоналістами»! Ці слова вбивають! Згадайте слова Спасителя (Мф 5:21-22)!

Знайте, щоо мене більше всього вразило вчора, коли я дивився зі сцени Майдану на площу, на якій стояли люди й гроби? Це те, що на кутку Інститутської і Хрещатика, там, де були найбільш кроваві зіткнення, на всю висоту будинку «красується» реклама «Сбербанка России», а в самому будинку знаходиться відділення Ощадбанку Росії, до абсолютно цілих скляних вітрин якого впритул підходить барикада...

У нас відсутня боротьба проти росіян, російськомовних чи канонічної Церкви, як про це пише низка ЗМІ у вас. При цьому я не хочу засуджувати ваші ЗМІ. Я просто всіх вас прошу: якщо ми з вами члени однієї Православної Церкви, якщо ви приймаєте Київ за «матерь городов русских», то не розпалюйте, а просто помоліться за нас і прислухайтесь до нас!» [28].

На жаль, всього за кілька днів розпочалася анексія Криму та війна на Сході України. Нове керівництво Української Православної Церкви, нібито не помічаючи це, відмовилося від активної медіапозиції, а після смерті митрополита Володимира зосередилося на питаннях обрання нового Предстоятеля. Але саме в цей момент були опубліковані й останні думки покійного, в тому числі і щодо відносин Церкви, держави і суспільства.

«Духовний заповіт» митрополита Володимира. Вже після смерті митрополита Київського і всієї України Володимира було опубліковано його «Духовний заповіт», в якому ми візнаходимо не тільки своєрідний підсумок його життя та служіння, а також розвиток думок Предстоятеля УПЦ щодо взаємовідносин Церкви, держави і суспільства: «...Ситуація поліконфесійності, в якій опинилось українське суспільство, мало свої

вади і переваги. З одного боку, це спокушало владу маніпулювати церквами, які тепер сприймалися нею саме в множині, задля просування власних інтересів. Утім, парадоксальним чином, поліконфесійність утримала і державу, і церковну спільноту від спокуси одержавлення Церкви, перетворення її на складову державної влади.

Церква у своїх відносинах з державою й надалі має, з одного боку, вітати бажання держави співпрацювати, особливо у соціальних сферах та освіті, а з іншого – цінувати й оберігати свою свободу, пам'ятаючи, що її дуже легко втратити і надто важко повернути. Пам'ятаймо, що надто тісний союз Церкви зі світом і «князями людськими» може призвести до того, що народ втратить до неї довіру, вбачатиме у Церкві лише зовнішнє, тобто сприйматиме її як державну установу, де організовується його релігійне життя й відправляються його релігійні потреби.

Натомість Церква повинна надавати більше уваги розвитку відносин із суспільством: відчувати його прагнення і занепокоєння, належним чином реагуючи на них. Церква має виступати посередником між державою та суспільством. У конфліктах між державою і суспільством, які дісталися Україні у спадок від радянської доби, Церква має займати сторону суспільства, невід'ємну частку якого складають члени Церкви...

Українська Православна Церква має особливу місію об'єднання українського суспільства. Україна – держава, в політичному та культурному житті якої відчутне розділення на дві соціокультурні спільноти: східну й західну, Лівобережжя та Правобережжя. Східне українство не в останню чергу сформувалося внаслідок взаємодії української і російської культур. Західноукраїнська соціокультурна спільнота склалася переважно в результаті взаємодії з іншими європейськими культурами.

На жаль, багато політиків використовують культурні розбіжності між Сходом і Заходом нашої країни задля своїх власних цілей, тим самим розділяючи її. Але, з погляду Церкви, ці розбіжності є не слабкістю України, а її силою. Адже різноманіття завжди містить у собі величезний потенціал для розвитку. І Церква має сприяти реалізації творчого потенціалу українського різноманіття. Українська Православна Церква об'єднує Схід і Захід, Південь і Північ нашої країни. Вона становить приклад для об'єднання України, де ніхто не вважає іншого менш вартим. Наш наступник має дбати про єдність Церкви та українського народу на засадах взаємоповаги та терпіння, що їх заповідував Господь» [29].

ПОСИЛАННЯ:

1. Протоієрей УПЦ Георгій Коваленко. Редакція часопису УР не приймає прагнення отця при використанні словоскорочення УПЦ не зазначати явну належність цієї Церкви до Московського Патріархату
2. Блаженнейший Митрополит Владимир: «Служить Богу и людям...» / Автор проекта диакон Александр Драбинко / Сост.: игумения

Серафима (Шевчик), диакон Александр Драбинко. – К.: Издание Киевской Митрополии, 2005. – С. 63.

3. Там само – С. 64.

4. <http://www.religion.in.ua/news/vazhливо/6944-v-moyemu-zhitti-ne-bulo-bilsh-cinnishix-rechej-nizh-cerkva-i-batktivshhina-predstoyatel-upc-svyatkuye-75-richchya.html>

5. Таков нам подобаше архиерей. / Автор проекта и составитель Александр Андрущенко. – К.: Киевская Митрополия, 2007. – С. 423–424.

6. Блаженнейший Митрополит Владимир: «Служить Богу и людям...». – С. 335.

7. Хроники современной Украины. – Т.3. – 1997–1998. – К., 2002. – С. 211.

8. Блаженнейший Митрополит Владимир: «Служить Богу и людям...». – С. 107.

9. Таков нам подобаше архиерей. – С. 425–426.

10. Блаженнейший Митрополит Владимир: «Служить Богу и людям...». – С.105.

11. Таков нам подобаше архиерей. – С. 428.

12. <http://orthodox.org.ua/page/sots%D1%96alna-kontseptsy>

13. «Благословіть запитати»: відповіді на питання вірних Української Православної Церкви / Предстоятель Української Православної Церкви Блаженніший Митрополит Володимир. / Автор проекту та упорядник диякон Олександр Драбинко. – К.: Видання Київської Митрополії, 2005. – С.225–233.

14. Наприклад, <http://from-ua.com/news/31308-mitropolit-vladimir-blagoslovil-tolko-v-yanukovicha.html>

15. <http://archivorthodoxy.com/page-1449.html>

16. <http://archivorthodoxy.com/page-1450.html>

17. <http://orthodoxy.org.ua/data/zayava-ukrayinskoyi-pravoslavnoyi-cerkvi-u-zvyazku-z-ostannimi-politichnimi-podiyami-v-krayini>

18. Володимир (Сабодан), Митрополит Київський і всієї України. Доповіді, промови, звернення. – К.: Видавничий відділ Української Православної Церкви, 2011. – С.305.

19. Там само. – С.306.

20. Там само. – С.314.

21. Там само. – С.322.

22. <http://orthodoxy.org.ua/data/nagaduiemo-politichne-pravoslavnya-zasu-dzhene-ukrayinskoyu-pravoslavnoyu-cerkvoyu.html>.

23. Блаженніший Митрополит Володимир (Сабодан). Доповіді, звернення, промови. – К.: Фонд пам'яті Блаженнішого Митрополита Володимира, 2014. – С.106.

24. <http://www.radiosvoboda.org/content/article/25201404.html>.

25. <http://www.unian.ua/politics/886144-keruyuchiy-spravami-upts-mp-brattyay-sestri-ne-rozrivayte-ukrajinu.html>.

26. <http://vrciro.org.ua/ua/statements/370-statement-about-escalation-of-violence-in-kyiv>.
27. <https://www.facebook.com/kovalenkogeorgiy/posts/539911819440124>.
28. <https://www.facebook.com/kovalenkogeorge/posts/728286520537186>.
29. Там само. – С.17–19.

3.7 Александр СОЛДАТОВ. КАНОНИЧЕСКИЕ СТРУКТУРЫ РУССКОЙ ПРАВОСЛАВНОЙ ЦЕРКВИ ЗАГРАНИЦЕЙ В СССР В ЭПОХУ РАСПАДА ТОТАЛИТАРНОЙ СИСТЕМЫ (1970–80-Е ГГ.)

В статті розкриваються особливості функціонування канонічних структур Російської Православної Церкви Закордонної в СРСР (зокрема і в Україні) в епоху розпаду тоталітарної системи – 1970–1980 роки.

Ключові слова: ІПЦ, Архієрейський Собор РПЦЗ, Катакомбна Церква, сергіанство.

В статье раскрываются особенности функционирования канонических структур Русской Православной Церкви Заграницей в СССР (в частности в Украине) в эпоху распада тоталитарной системы – 1970–1980-е годы.

Ключевые слова: ИПЦ, Архиерейский Собор РПЦЗ,

Постановка проблемы. Одним из факторов, ускоривших распад советской тоталитарной системы, явилось возрождение духовной, религиозной жизни – особенно в ее неподконтрольных советским контролирующим органам формах. В связи с этим особый интерес представляет изучение религиозного подполья в последний период истории СССР (и, в том числе, советской Украины), в частности, подполья православного, которое изучено в значительно меньшей степени, чем греко-католическое.

Среди различных православных групп, действовавших в последние десятилетия существования Советской власти без государственной регистрации и вне контроля советских органов, особым авторитетом среди верующих пользовалась Русская Православная Церковь Заграницей (далее по тексту – РПЦЗ), поскольку она имела каноническую иерархию, крупные центры за рубежом и была широко известна своей бескомпромиссной позицией по отношению к «безбожному» советскому и строю и неподконтрольной ему «красной» Церкви (Московскому патриархату, далее по тексту – РПЦ МП). В рассматриваемый период духовенство и общины РПЦЗ в СССР институционально оформились,